

Institut za medije Crne Gore
Montenegro Media Institute

Etičke dileme u izvještavanju o sadržajima sa elementima uvredljivog i govora mržnje prema ranjivim grupama

-Analize slučaja sa pogledima i iskustvima novinara/ki iz Crne Gore i regionala-

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Centar za gradansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Ova analiza kreirana je kroz projektat Mediji za odgovorno društvo, koji realizuju Medijska asocijacija Jugoistočne Evrope u partnerstvu sa Društvom profesionalnih novinara Crne Gore i Institutom za medije Crne Gore, a podržan je kroz program „OCD u Crnoj Gori – od osnovnih usluga do oblikovanja politika – M’BASE“ koji sprovode Centar za građansko obrazovanje (CGO), Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), Centar za zaštitu i proučavanje ptica Crne Gore (CZIP) i Politikon mreža. Projekat finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo javne uprave.

Sadržaj analize je isključiva odgovornost Instituta za medije i aurorki i ne održava stavove Evropske unije, Ministarstva javne uprave, CGO-a i partnera.

UVOD

Uvrede, zapaljivi govor i govor mržnje u javnoj komunikaciji u Crnoj Gori posljednjih nekoliko godina u znatnom su porastu. Rasprave o važnim društvenim pitanjima često prate psovke, uvrede i neprimjerena politička diskusija. Umjesto argumentovane razmjene mišljenja u komentarima čitalaca onlajn medija i njihovim nalozima na društvenim mrežama, vrijeđaju se i diskredituju pojedinci i grupe na osnovu pola, nacije, seksualnog ili drugog opredjeljenja.

I u Izvještaju o napretku Crne Gore konstatiše se da su u Crnoj Gori povećane društvena polarizacija i podjele, te da su najranjivije grupe izložene diskriminaciji, govoru mržnje i zločinima iz mržnje.¹ Takođe, u Izvještaju Stejt dipartmenta o ljudskim pravima prepoznaje se uloga tabloidnih televizijskih stanica i onlajn medija iz Srbije koji su izvještavanjem doprinijeli podizanju tenzija između etničkih grupa.²

Monitoring medijskog sadržaja koji sprovodi Institut za medije (IMCG) pokazuje da etablirani mediji u Crnoj Gori nijesu generatori uvrede i govora mržnje u uredničkom sadržaju, ali i da nijesu dosljedni potpunoj primjeni profesionalnih standarda i nedovoljno dobro moderiraju komentare čitalaca na portalima i na svojim nalozima na društvenim mrežama. Time na svojim platformama doprinose širenju toksičnog sadržaja.³

U želji da doprinesemo zaštiti i promociji ljudskih prava marginalizovanih grupa, u analiziranom periodu smo pratili kako su mediji izvještavali o događajima/incidentima koji generišu/sadrže uvrede na nacionalnoj, rodnoj i seksualnoj osnovi ili za koje sumnjamo da sadrže elemente govora mržnje.

Cilj ovog istraživanja bio je da se istakne važnost poštovanja Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore u izvještavanju o marginalizovanim društvenim grupama, a ne konačne ocjene o primjeni Kodeksa.

Istraživanje je uključivalo nekoliko faza:

- Kontinuirano praćenje medijskog sadržaja u četiri etablirana medija (Za potrebe ove analize uvrstili smo portale CdM, Vijesti online, portal Radio-televizije Crne Gore RTCG, zatim Dnevnik 2 TVCG)⁴, u periodu od jula do decembra 2022, te portali IN4S i Aktuelno koji su prethodnim istraživanjima⁵ prepoznati kao medij koji šire sporni sadržaj.
- Izdvajanje događaja/incidenata koji generišu/sadrže uvrede na nacionalnoj, polnoj i seksualnoj osnovi ili za koje sumnjamo da sadrže elemente govora mržnje.
- Analiza izvještavanja medija o tim događajima/incidentima kroz sljedeća pitanja: jesu li mediji izvještavali o izjavama koje sadrže uvrede ili elemente govora mržnje, jesu li samo prenosili sporne izjave ili su imali kritički odnos prema njima, jesu li čitaocima ponudili dodatne informacije za razumijevanje ovog slučaja.

¹ Izvještaj o napretku Crne Gore 2022. Dostupno na: <http://bit.ly/3XHEYIK>. Pristupano: 28. 11. 2022.

² State Department, 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Montenegro, 06.05.2022, Dostupno na: <https://bit.ly/3JIROBK>, Pristupano: 06. 2. 2023

³ Institut za medije Crne Gore, Uvrede i mržnja u crnogorskim medijima - Rezultati polugodišnjeg monitoringa sadržaja u onlajn medijima, jul 2022; Dostupno na: <http://bit.ly/3GRmrU9>, Pristupano: 28. 11. 2022

⁴ Etablirane medije definisemo kao medije koji su dugotrajnom produkcijom medijskog sadržaja postali relevantan izvor informacija i mjesto za rasprava o temama od javnog interesa, koji imaju značajnu publiku uticaj i resurse. Za potrebe ovog istraživanja izdvojili smo dva etablirana onlajn medija koju su među najposjećeniji sajtovima u Crnoj Gori, prema podacima sa sajta <https://www.semrush.com/trending-websites/me/mass-media>, te dva medija RTCG koji imaju značaj za cjelokupno društvo.

⁵ Baza ocijenjenih medija, platforme za provjeru informacija Raskrinkavanje.me. Dostupno na: bit.ly/3h6LaJT

Bogdanović, Milica, Političko-ekonomske osnove medija i komunikacija u Crnoj Gori koji šire govor mržnje, propagandu, i dezinformacije, Institut za medije Crne Gore, 2020. Dostupno na: bit.ly/3YcEgU3. Pristupano: 8. 12. 2022.

Media centar, Uvredljiv govor i govor mržnje u onlajn medijima, 20. jul 2022. Dostupno na: bit.ly/3RA2jJp. Pristupano: 8. 12. 2022

- Praćenje da li mediji koji su izvještavali o tim događajima/incidentima adekvatno moderiraju komentare u skladu sa Zakonom o medijima te tako sprečavaju dalje širenje uvreda i govora mržnje.
- Praćenje da li analizirani mediji adekvatno moderiraju komentare korisnika na svojim nalozima na društvenoj mreži Fejsbuk⁶ te tako sprečavaju dalje širenje uvreda i govora mržnje.

Ovu analizu temeljili smo i na intervjuima s iskusnim novinarima i urednicima iz Crne Gore, Bosni i Hercegovine i Srbije kojima smo predstavili zaključke do kojih smo došli analizirajući tri pomenuta slučaja, te na osnovu toga prikupili njihove poglede i iskustva.

Analiza je dio projekta *Mediji za odgovorno društvo*, koji realizuju Medijska asocijacija Jugoistočne Evrope u partnerstvu s Društvom profesionalnih novinara Crne Gore i Institutom za medije Crne Gore, a podržan je kroz program „OCD u Crnoj Gori – od osnovnih usluga do oblikovanja politika – M’BASE“ koji sprovode Centar za građansko obrazovanje (CGO), Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), Centar za zaštitu i proučavanje ptica Crne Gore (CZIP) i Politikon mreža. Projekat finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo javne uprave.

DEFINICIJA I REGULACIJA GOVORA MRŽNJE

Svaki sporni govor (psovke, uvrede, zapaljivi govor itd.) o kojem izvještavaju mediji nije nužno govor mržnje.

Gовор mržnje zakonom je zabranjeni говор, dok су границе слободе израžавања уstanovljene међunarodним стандардима које имају примат у односу на национално законодавство. Свако ограничење слободе говора мора испунити одредене услове.

На основу члана 10 Европске конвенције о људским правима, слобода израžавања може се ограничiti ако су у пitanju интереси националне безбедности, терitorijalног integriteta или јавне безбедности, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, да би се спријечило откривавање обавештења добијених у повјerenju или ради очувања авторитета и непристрасности судства.⁷

Уз то, Устав Црне Горе штити право на слободу израžавања које се може ограничiti само правом другога на достојанство, углед и част ако се угрожава јавни морал и безбедност грађана Црне Горе. Уставом се забранјују изазивање mržnje по било ком основу и дискриминација.⁸

Krivičним законом Црне Горе propisana je kazna od шест мјесeci до pet godina затвора за svakoga ko „javno подстиче на насиље или mržnju prema grupi ili članu grupe koja je određena na osnovu rase, boje kože, religije, porijekla, državne ili nacionalne pripadnosti“. Krivični zakonik sadrži još nekoliko djela pod koja se može podvesti говор mržnje, као што су rasna i druga diskriminacija.

Dodatno, Закон о забрани дискриминације Црне Горе чланом 9а definiše говор mržnje као „svaki облик израžавања идеја, тврдњи, информација и мишљења који шiri, raspiruje, подстиче или правда дискриминацију, mržnju ili насиље против лица или групе лица zbog njihovog ličnog својства, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale обlike mržnje zasnovane на netoleranciji, uključujući i netoleranciju израženu u форми национализма, дискриминације и непријатељства против мањина. Уз то, дискриминацијом се сматра и свако неželjeno ponašanje, uključujući i uznemiravanje путем audio и video надзора, мобилних уређаја, друштвених мрежа и интернета, којем је циљ или

⁶ Грађани Црне Горе најчешће користе друштвено мрежу Fejsbuk. Статистика показује да преко 82 одсто грађана има налог на Fejsbuku. Више на: <http://bit.ly/3jypXtk>. Приступано: 6. фебруара 2022.

⁷ Европска конвенција о људским правима; Доступно на: <http://bit.ly/3V6KQtg>; Приступано: 24. 11. 2022

⁸ Свако има право на слободу израžавања говором, писаном ријечју, slikom или на други начин. Право на слободу израžавања може се ограничiti само правом другога на достојанство, углед и част ако се угрожава јавни морал или безбедност Црне Горе. Члан 47. Устав Црне Горе („Слуžbeni list Црне Горе“, бр. 001/07 од 25. 10. 2007, 038/13 од 2. 8. 2013) Доступно на: <http://bit.ly/3AKZtKG>; Приступано: 24. 11. 2022.

⁹ Члан 370 Крвиčни законик Црне Горе („Слуžbeni list Републике Црне Горе“, бр. 070/03 од 25. 12. 2003, 013/04 од 26. 2. 2004, 047/06 од 25. 7. 2006, „Слуžbeni list Црне Горе“, бр. 040/08 од 27. 6. 2008, 025/10 од 5. 5. 2010, 073/10 од 10. 12. 2010, 032/11 од 1. 7. 2011, 064/11 од 29. 12. 2011, 040/13 од 13. 8. 2013, 056/13 од 6. 12. 2013, 014/15 од 26. 3. 2015, 042/15 од 29. 7. 2015, 058/15 од 9. 10. 2015, 044/17 од 6. 7. 2017, 049/18 од 17. 7. 2018, 003/20 од 23. 1. 2020, 026/21 од 8. 3. 2021), Доступно на:

<http://bit.ly/3i58RSN>; Приступано: 24. 11. 2022

posljedica da povrijedi lično dostojanstvo, izazove strah, osjećaj poniženosti ili uvrijeđenosti ili stvoriti neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje“.¹⁰

Ovo pitanje tretirano je i Zakonom o javnom redu i miru u članu 19, koji predviđa da će se onaj ko na javnom mjestu govorom, natpisom, znakom ili na drugi način vrijeđa drugog po osnovu nacionalne, rasne ili vjerske pripadnosti, etničkog porijekla ili drugog ličnog svojstva, kazniti za prekršaj novčanom kaznom od 250 eura do 1.500 eura ili kaznom zatvora do 60 dana.¹¹

I Zakon o medijima zabranjuje objavljivanje informacija kojima se izražavaju ideje, tvrdnje i mišljenja koja izazivaju, šire, podstiču ili pravdaju diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, političkog, vjerskog ili drugog uvjerenja, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjinskog naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.¹²

Prema ovom Zakonu onlajn mediji su dužni ukloniti komentar koji predstavlja očigledno nezakonit sadržaj, bez odlaganja, a najkasnije u roku od 60 minuta od saznanja o tome ili od dobijanja prijave od drugog lica da je u pitanju nezakonit sadržaj.¹³

Takođe, Zakonom o elektronskim medijima ne smije se audio-vizuelnom medijskom uslugom podsticati mržnja ili diskriminacija po osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili porodičnog statusa, starosne dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog nasljeđa, rodnog identiteta ili polne orientacije. Ukoliko pravno lice emituje program koji ističe i podržava nasilje, narkomaniju ili druge vidove kriminalnog ponašanja, Zakonom je predviđena novčana kazna od pet stotina do šest hiljada eura.¹⁴

I Kodeks novinara i novinarki Crne Gore navodi da mediji ne smiju objavljivati materijal koji bi izazvao širenje neprijateljstva i mržnje, te da moraju posebno voditi računa da ničim ne doprinesu širenju mržnje kad izvještavaju o događajima ili pojavama koji sadrže elemente mržnje. Kodeksom je propisano i da onlajn mediji treba da definišu svoja interna pravila za komentare čitalaca da bi izbjegli nezakonit i neetički sadržaj, uz potpuno poštovanje slobode izražavanja¹⁵.

IZBOR TEME I OPIS KONTEKSTA

Vodeći se zakonskom definicijom govora mržnje i etičkim načelima u ovoj oblasti, istraživački tim Instituta za medije izdvojio je tri slučaja spornog govora koji su se pojavili u crnogorskim medijima. Govor je upućen ranjivim grupama koje su često meta uvredljivih komentara u medijima i na društvenim mrežama – Romima, ženama i LGBT populaciji.

Sporni govor u medijima može se pojaviti kad različiti društveni akteri šire takav govor, a mediji nekritički prenose njihove poruke i kad mediji sami kreiraju mrzilački sadržaj. Fokus istraživanja su oba pitanja.

¹⁰ Član 9a Zakona o zabrani diskriminacije, ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017), Dostupno na: <http://bit.ly/3gCyave>; Pristupano: 25. 11. 2022

¹¹ Član 19. Zakon o javnom redu i miru („Službeni list Crne Gore“, br. 064/11 od 29. 12. 2011, 056/20 od 15. 6. 2020), Dostupno na: <http://bit.ly/3i8mIrt>; Pristupano: 24. 11. 2022

¹² Član 36. Zakon o medijima ("Službeni list Crne Gore", br. 082/20 od 06.08.2020). Dostupno na: <https://bit.ly/3x3aCEo>, Pristupljeno: 7. 2. 2022

¹³ Član 26. Zakon o medijima ("Službeni list Crne Gore", br. 082/20 od 06.08.2020). Dostupno na: <https://bit.ly/3x3aCEo>, Pristupljeno: 7. 2. 2022

¹⁴ Član 48. Zakon o elektronskim medijima („Službeni list Crne Gore“, br. 046/10 od 6. 8. 2010, 040/11 od 8. 8. 2011, 053/11 od 11. 11. 2011, 006/13 od 31. 1. 2013, 055/16 od 17. 8. 2016, 092/17 od 30. 12. 2017). Dostupno na: <http://bit.ly/3Vco8jy>; Pristupano: 24. 11. 2022

¹⁵ Kodeks novinara i novinarki Crne Gore. Dostupno na: <http://bit.ly/3AL44fU>; Pristupano: 14. 2. 2023

SLUČAJ 1: UVREDE ZA ROME

Odbornik Demokrata Savo Niković je na sjednici Skupštine opštine Herceg Novi sredinom septembra 2022. kazao da su *radnici komunalnog preduzeća bahati smećari romske nacionalnosti*.¹⁶ Među analiziranim medijima (CdM, Vijesti online, portal RTCG, TVCG, IN4S i Aktuelno) o ovom slučaju izvještavali su CdM, portal RTCG, Aktuelno, kao i TV RTCG u glavnem dnevniku emitovanom toga dana, dok pretragom na portalima Vijesti online i IN4S tu informaciju nije bilo moguće pronaći.¹⁷

Analizirani mediji koji su izvještavali o tom slučaju objavili su Nikovićevu izjavu, ali i reakcije predstavnika romskih nevladinih organizacija i političkih aktera koji su ukazali na neprihvatljiv govor. Dio medija prenio je i Nikovićeve izvinjenje.

TVCG je u dnevniku 17. septembra objavila reakcije na ovaj događaja, kroz reakcije je objavila spornu izjavu, ali je propustila da ukaže na to da je riječ o neprihvatljivom govoru.

Objavljujući reakcije osude, mediji su se indirektno ogradili od sporne izjave koja vrijeđa dostojanstvo Roma i produbljuje predrasude i diskriminaciju prema tom manjinskom narodu u Crnoj Gori.

Zabilježeni su primjeri kad je mediji u naslovu ukazao na to da je riječ o uvredama i istovremeno prenio te uvrede (CdM - *Odbornik Demokrata u Herceg Novom vrijeđa Rome: Bahati smećari romske nacionalnosti*, Aktuelno – *Odbornik Demokrata u Herceg Novom vrijeđao Rome: Vrlo bahati sm*ćari romske nacionalnosti*).

Nije uočeno da su analizirani mediji dali detaljan osvrt na rastući trend širenja neprihvatljivog govora niti da su dodatno analizirali posljedice koje diskriminišuće izjave mogu imati po ovaj manjinski narod i cjelokupno društvo.

U komentarima čitalaca na analiziranim portalima nije bilo uvreda pripadnika romske populacije, ali su na portalu CdM uočeni komentari u kojima se vrijeđaju predstavnici Demokrata (*sektarška škola, fašisti*), kao i na portalu Aktuelno gdje se za većinu komentara može sumnjati da sadrže elemente govora mržnje.

Ovi nalazi ukazuju na to da mediji u potpunosti ne filtriraju komentare čitalaca, što im je obaveza po Kodeksu novinara i novinarki i Zakonu o medijima.

Među analiziranim portalima, samo je portal CdM ovaj sadržaj objavio na Fejsbuk stranici gdje je bilo pojedinačnih uvredljivih komentara na račun odbornika iz Herceg Novog (*četnička bagra, fašisti, veći ste smećari od Roma...*) što ukazuje na to da ovaj medij u potpunosti ne filtrira komentare korisnika na svojim nalozima na društvenim mrežama.

SLUČAJ 2: OSPORAVANJE PRAVA I MRŽNJA PREMA LGBTQ

Kao odgovor na Montenegro prajd koji je početkom oktobra organizovan u Podgorici, Srpska pravoslavna crkva (SPC) organizovala je „moleban za svetinju braka i očuvanje porodice“. Ti događaji bili su povod za potencijalno širenje uvreda, mržnje i osporavanja prava pripadnicima LGBTQ zajednice.

¹⁶ CDM, Odbornik Demokrata u Novom vrijeđa Rome: Bahati smećari romske nacionalnosti, Izvor: CdM, 17. 9. 2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3GMPb0l>

¹⁷ Koristeći ključne riječi relevantne za ovaj događaj, u analiziranim medijima uspjeli smo da pronađemo ukupno pet tekstova i jedan TV prilog i to na portalu CDM dva, portalu Aktuelno dva, te jedan TV prilog objavljen u Drugom dnevniku RTCG-a, u periodu od 17. do 18. septembra 2022. godine.

U uredničkom sadržaju etabliranih onlajn medija i na TVCG, u periodu od 1. septembra do 9. oktobra 2022. nije bilo dominantnog širenja uvreda i izjava s elementima govora mržnje.¹⁸ Zabilježen je prenos izjave poslanice SDP-a Draginje Vuksanović-Stanković koja je mitropolita SPC Joanikija Mićovića nazvala „zaštitnikom pedofilije unutar SPC“.¹⁹ Ovu izjavu prenio je i portal Aktuelno²⁰.

Etablirani portali su u kontinuitetu objavljivali izjave različitih političkih i društvenih aktera koji su organizovali Montenegro prajd ili su ga podržali i tako indirektno dali podršku borbi za ostvarivanje prava te zajednice. TVCG je u centralnom dnevniku, osim najava o održavanju Prajda i izvještaja o ovom skupu, imala i kratak izvještaj o „molebanu za svetinju braka i očuvanje porodice“.²¹

Etablirani mediji uglavnom su prenosili informaciju o održavanju skupa SPC, rijetko ukazujući na to da se time promoviše ograničavanje prava LGBTQ osoba. Samo je portal CdM kritičkim osvrtom uredništva osudio održavanje ovog skupa (*Poražavajuće: Ministri i poslanici na molebanu SPC – borci za ljudska prava samo deklarativno*²²).

Portal IN4S je skup LGBTQ zajednice nazivao „takozvani Montenegro prajd“, a parole s tog događaja opisao kao „uobičajno neprimjerene“ tvrdeći da se „na Prajdu brane ljudska prava“, a transparentom učesnika „Litijajte u svoja 4 zida“ ukidaju vjerska²³. Izvještavajući o tom događaju, IN4S je širio uvrede na račun mitropolita Crnogorske pravoslavne crkve Mihaila Dedeića, koji je prethodno osudio stav SPC prema LGBTQ zajednici rekavši da „mitropolit SPC Joanikije Mićović nasrće na manjine“. IN4S je potom Dedeića nazvao „direktorom nevladine organizacije CPC i vođom preraštenih osoba koje se lažno predstavljaju kao sveštenici po Crnoj Gori“²⁴.

S druge strane, portal Aktuelno je objavio sadržaj za koji se može sumnjati da ima elemenata govora mržnje i u kojem se predstavnici SPC nazivaju „zaštitnicima pedofilije i ratno-huškačko-pedofilsko svetosavskom sektom“²⁵.

Komentari kojima se osporavaju prava i slobode pripadnicima LGBTQ zajednice uočeni su na svim analiziranim portalima (*Smak svijeta se bliži, Normalno je da si onog pola s čim se rodiš. Ja se mogu osjećati kao Supermen ili Nikola Tesla, ali onda mene žele da vode u ludnicu.*), a na portalu Aktuelno uočene su i uvrede prema SPC (*Crkvi Srbije ili svetosavskoj sekti zabraniti djelovanje izvan crkve, jer su kako rekoše crkveni pedofili zabrinuti za moral i porodicu.*).

I na Fejsbuk nalozima analiziranih portala bilo je uvredljivih komentara i poziva na nasilje prema LGBT zajednici (*Parada bolesti, perverzije, sramote i nemoralu, Čeka vas pakao, Tačno mi došlo da izmlatim nekoga, To treba na vješala, zagađuju nam zemlju*), te uvrede na račun pripadnika pravoslavnih vjerskih zajednica (*Sotono otrcana, Nakaze božije pi, Kuvane glave, Svetosavska sekt*).

Ne preuzimajući odgovornost za komentare na nalozima na društvenim mrežama, mediji su ostavili prostor korisnicima da dodatno šire uvredljive i mrzilačke komentare, te pozive na nasilje.

¹⁸ Koristeći ključne riječi relevantne za ovaj događaj, u analiziranim medijima uspjeli smo da pronađemo ukupno 43 teksta i tri TV priloga i to na portalu Vijesti, portalu RTCG jedan, portalu Aktuelno 10, te tri TV priloga objavljena u Drugom dnevniku RTCG-a, u periodu od 1. septembra do 9. oktobra 2022. godine.

¹⁹ CDM, Vuksanović Stanković o izjavi Joanikija: O nemoralu nam priča zaštitnik pedofilije unutar SPC, svi kulturni građani da dođu na Prajd, Izvor: CDM, 05. 10. 2022, Dostupno na: <https://bit.ly/3YISFMK>, Pristupano: 6.2.2022

²⁰ Aktuelno, Vuksanović Stanković o izjavi Joanikija: O nemoralu nam priča zaštitnik pedofilije unutar SPC, svi kulturni građani da dođu na Prajd, 05. 10. 2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3HIEUBd>, Pristupano: 6.2.2022

²¹ RTCG, Dnevnik 2, 7. 10. 2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3xisBXn>, Pristupano: 13.2.2022

²² CDM, Poražavajuće: Ministri i poslanici na Molebanu SPC – Borci za ljudska prava samo deklarativno, 8. 10. 2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3gK5Gje>

²³ IN4S, Na „prajdu“ „brane“ ljudska, a bi da ukinu vjerska prava: Litijajte u svoja 4 zida, oktobar 2022. Dostupno na: <http://bit.ly/3VseLvu>. Pristupano: 7.2.2022.

²⁴ IN4S, Prerašeni Miraš „u akciji“: Joanikije je molebanom nasrnuo na Crnu Goru, Izvor: IN4S, Oktobar 2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3Uc5ebc>

²⁵ Aktuelno, ZAŠTITNICI PEDOFILA IZ SS ORGANIZOVALI RITUAL "KRVI I TLA": Sramne poruke – "paradama nameću poremećeni sistem", dobili amin od funkcionera Vlade i Noćnih vukova!, 7.10.2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3ARib3e>. Pristupano: 6.2.2023

SLUČAJ 3: UVREDE I MRŽNJA PREMA ŽENAMA

Direktorica Akcije za ljudska prava Tea Gorjanc-Prelević i dekanica Pravnog fakulteta Aneta Spaić postale su u julu 2022. meta kampanje blaćenja koju su organizovali tabloidi iz Srbije i portalni u Crnoj Gori – IN4S, Press, Borba i Adria. One su odbile da budu dio pravnog tima koji provjerava ustavnu usklađenost Temeljnog ugovora između Vlade i SPC, zato što je SPC delegirala advokata Velibora Markovića koji je od ranije poznat po homofobnim i seksističkim izjavama. U tekstovima Informera Gorjanc-Prelević je nazvana „ostrašćenim srbomrzcem“, tvrdili su da je zadužena za „sprovođenje srbofobije“ i s „ocitim zlim namjerama“, te da je iza nje „provincijalni šovinizam odnjegovan na budžetskim parama“, da „mrzi Srbiju i SPC“, da je „penthaus komita“ i „Milova ekspertica“. Kampanju blaćenja i targetiranja neistomišljenika koju je sprovodio dio medija u Srbiji i Crnoj Gori osudio je i Institut za medije Crne Gore.

Svi analizirani mediji (portali CdM, Vijesti online, RTCG, TVCG, te IN4S i Aktuelno) izvijestili su da Gorjanc-Prelević i Spaić neće biti dio ekspertskega tima. Dio analiziranih medija (CdM i Aktuelno) prenijeli su i reakciju advokata Markovića koji, između ostalog, tvrdi da su Gorjanc-Prelević i Spaić „nedovoljno inteligentne ili zaslijepljene drskošću“ i da mu „nijesu stručno dorasle“²⁶ ²⁷. U glavnom dnevniku RTCG objavljena su dva priloga na ovu temu – razgovor s politikološkinjom Nikoletom Đukanović o članovima ekspertskega tima, te priča u kojoj su javnost obavijestili o povlačenju Gorjanc-Prelević i Spaić.²⁸

Osim portala Vijesti koji je objavio tekst pod naslovom „Mizoginija zaustavila ekspertizu“ u kojem su prikazali različita mišljenja i širi kontekst, nije uočeno da su ostali analizirani etablirani mediji ukazali na štetne posljedice govora koji širi predrasude, stigmatizuje i omalovažava žene koje se bave javnim poslom.

IN4S objavio je tekst na temu „(FOTO) EKSKLUZIVNO: Tei Gorjanc-Prelević smeta Temeljni, ali ne i građevinski ugovor sa SPC u centru Beograda“ u kome je Gorjanc optužena za „pravljenje skandala“, te da su ona i njen muž, pored boraca za ljudska prava, okarakterisani i kao „borci za kvadrate“²⁹. U tekstu objavljenom na IN4S Spaić je kvalifikovana kao „Milov glas u ekspertskom timu“, a njen suprug Srđan Darmanović kao „poznati srbofob i bogoborac“³⁰.

I kolumnistkinja Vijesti Ratka Jovanović, u kolumni „Nacionalna sramota, Ostroga mi!“³¹, kritikovala je Gorjanc-Prelević zbog odluke da neće biti dio tima s Markovićem. Uredništvo Vijesti stalo je u odbranu kolumnistkinje, a Gorjanc-Prelević je podnijela žalbu Ombudsmanu Vijesti tvrdeći da je kolumnistkinja prekršila Kodeks novinara i novinarki Crne Gore. Ombudsmana Vijesti je njenu žalbu prihvatile u cijelosti i ocijenila da su kolumnisti, kao i svi novinari, dužni da se pridržavaju novinarske etike.

Uvredljivi komentari čitalaca na račun Gorjanc-Prelević i Spaić uočeni su jedino na portalu IN4S (*na licu joj se vidi kakva je zmija, srbofobna osoba*), dok je na portalu Aktuelno bilo uvreda na račun Marković (*tranja potirača*).

Međutim, uvrede i seksistički komentari uočeni na Fejsbuk stranici analiziranih medija Vijesti online (*sotona, kobila, pišulja, lezbača, de se žene pitaju bolje da nema kuće*), RTCG-u (*ološ primitivna, alapača*

²⁶ CdM, Marković: Gorjanc-Prelević i Spaić se prepale, stručno mi nijesu dorasle, 22. 7. 2022, Dostupno na: <https://bit.ly/3l9O16i>, Pristupano: 6. 2. 2023.

²⁷ Aktuelno, Marković: Gorjanc-Prelević i Spaić se prepale, stručno mi nijesu dorasle, 22. 7. 2022, Dostupno na: <https://bit.ly/3x067KH>, Pristupano: 6. 2. 2023.

²⁸ Koristeći ključne riječi relevantne za ovaj događaj, u analiziranim medija uspjeli smo da pronađemo ukupno 25 tekstova i dva TV priloga i to na portal Vijesti šest, portal RTCG pet, IN4S-u četiri, CdM-u šest, portalu Aktuelno četiri, te dva TV priloga objavljena u Drugom dnevniku RTCG-a, u periodu od 21. do 29. jula 2022. godine.

²⁹ IN4S, (FOTO) EKSKLUZIVNO: Tei Gorjanc-Prelević smeta Temeljni, ali ne i građevinski ugovor sa SPC u centru Beograda, jul 2022. Dostupno na: bit.ly/3YZcg6L. Pristupano: 2. 6. 2023.

³⁰ IN4S, Da li će ostatak Ekspertskega tima uspjeti da „utiša“ Milov „glas“ – Anetu Spaić?! Jul 2022, Dostupno na: <https://bit.ly/3u3ZdCP>, Pristupano: 6. 2. 2023

³¹ Ratko Jovanović-Vukotić, Nacionalna sramota, Ostroga mi!, Vijesti, 29. 7. 2022, Dostupno na: [http://bit.ly/3l6SqH7](https://bit.ly/3l6SqH7), Pristupano: 2. 6. 2022.

*bijedna), IN4S-u (smećarka lupeška, hohšaplerka, sekta) i portalu Aktuelno (ološi i pioni bivšeg režima, jes da si dama ali ne s**i ili ne kupi g**na, riješi se, Dritane, ove kučke). Ovi nalazi ukazuju na to da mediji neadekvatno moderiraju svoje naloge na društvenim mrežama i omogućavaju tako dodatno širenje spornog sadržaja.*

KAKO IZVJEŠTAVATI O UVREDLJIVOM I GOVORU SA ELEMENTIMA MRŽNJE PREMA OSJETLJIVIM GRUPAMA?

Analizu odabralih slučajeva, istraživački tim IMCG izložio je grupi dugogodišnjih novinara i urednika i prikupio je njihovo viđenje. Za potrebe ove analize intervjuisali smo:

- Jelenu Martinović, urednicu u dnevnom listu Pobjeda
- Dušku Pejović, novinarku i urednicu u Radio-televiziji Crne Gore
- Nenada Pejića, dugogodišnjeg glavnog urednika radija Slobodna Evropa
- Jovanu Gligorijević, novinarku nedjeljnika Vreme

Pitanja su se dominantno odnosila na to kako, prema njihovom mišljenju treba izvještavati u slučajevima širenja uvreda i mržnje prema osjetljivim grupama, te na njihova iskustva i odluke u slučnim slučajevima, te na preporuke kako zaštiti slobodu izražavanja, a smanjiti govor mržnje u javnom diskursu.

Postavljena pitanja podijelili smo u tri grupe:

Prvi dio odnosi se na glavno pitanje kako izvještavati u slučajevima kad se šire uvrede i govor mržnje prema Romima, ženama i LGBTQ populaciji, koje generišu politički i društveni akteri.

- Kako mediji treba da postupe ako uvrede i govor mržnje generišu politički i drugi društveni akteri?
- Da li takav sadržaj autentično i bez komentara prenijeti u izvještaj o tom događaju, a zatim sakupiti reakcije drugih aktera i/ili objaviti komentar uredništva s analizom i kontekstom?
- Da li uopšte objavljivati/prenositi sadržaje koji u sebi sadrže govor mržnje? Treba li ih prečutati?
- Ako postoji granica, što objavljivati iz takvog sadržaja u kojima ima elemenata govora mržnje?
- Treba li parafrazirati takve izjave i sadržaje i objaviti ih tek uz analizu i osudu?
- Kako novinari i urednici konkretno mogu djelovati, a da ne doprinose širenju govora mržnje? Koje su to mjere?

Drugi dio odnosi se na glavno pitanje kako izvještavati u slučajevima širenja uvreda i govora mržnje prema Romima, ženama, LGBTQ populaciji koje kreiraju i šire sami mediji

- Kako ostali mediji treba da postupe ako uvrede i govor mržnje generišu njihove kolege? Da li uopšte objavljivati/prenositi sadržaje koji u sebi sadrže govor mržnje?
- Da li prenosititi samo reakcije drugih aktera i/ili objaviti komentar uredništva s analizom i kontekstom?
- Treba li takve slučajeve prečutati?
- Kakva je tu uloga samoregulacije?

Treći dio se odnosi na profesionalno iskustvo sagovornika.

- Kakvo je njihovo iskustvo s ovakvim i sličnim situacijama?
- Mogu li izdvojiti jedan ili više primjera iz karijere kad su se suočili s dilemom kako izvještavati o govoru mržnje upućenom ženama, Romima ili LGBT populaciji?
- Kakva je bila njihova odluka?

POGLEDI I ISKUSTVA SAGOVORNIKA

Naši sagovornici i sagovornice saglasni su u tome da mediji treba da slijede etička načela kad izvještavaju o govoru mržnje koji se javlja u izjavama političkih i drugih društvenih aktera i da čitaocima ponude sve relevantne informacije, te im omoguće da u potpunosti razumiju kontekst u kojem je ta sporna izjava saopštена.

Međutim, oni smatraju da novinari moraju naučiti da razlikuju govor mržnje i govor koji vrijeđa, uznemirava i šokira, a koji je dozvoljen u okviru prava na slobodu izražavanja i koji se često dešava u političkoj debati. Prema mišljenju novinarke Duške Pejović ova vrsta edukacije posebno je važna za novinare i novinarke koji rade u elektronskim medijima i programima uživo.

„Mi ne možemo zaustaviti program uživo i reći sačekajte da pitamo advokata i da se konsultujemo sa stručnjakom, već da reagujemo i skrenemo pažnju kad se to dešava i da sve to stavimo u kritički kontekst, ne da čekamo da dođe do komentara ili reakcije uredničkog tima. Da li će to biti upozorenje da je riječ o govoru mržnje, da li će to biti način na koji ćete postaviti pitanje, tipa „da li ste svjesni kakve riječi izgovarate sada, znate li posljedice tih riječi, jeste svjesni kako time utičete na javno mnenje, kakva je priroda riječi koju izgovarate“.³²

Medijske kuće u Velikoj Britaniji, na primjer, razvile su interna pravila i tehnička rješenja da bi u svojim sadržajima građane „zaštitali“ od govora mržnje, U programima BBC-a signal koji se emituje kasni sedam sekundi, da bi uredništvo (u režiji) imalo vremena za reakciju kod neplaniranih istupa gostiju, gdje se opomenom, prekidom emisije ili upitom za više činjenica reaguje u odnosu na izrečeni govor mržnje.³³

I Nenad Pejić smatra da se mediji moraju odgovornije ponašati od političara i građana i da je nedopustivo da „iz fotelje posmatraju govor mržnje i da se smiju“. Ipak, mišljenja je da ne treba žuriti s objavljinjanjem takvog sadržaja.

„Treba stati, razmisliti i postaviti sebi pitanje ko izgovara mržnju. Da li je to neki nepoznati čovjek, na margini, ili neko ko ima status u društvu? Koji su motivi te osobe, da li je govor upućen masama ili u privatnom razgovoru. Da li je govor stalan, da li taj čovjek to stalno ponavlja ili je to bio jedan ekces? Onda, koji su interesi te osobe za govorom mržnje? I posljednje, da li taj govor mržnje ima tendenciju da nekoga povrijedi. Da li on provocira sukob ili nasilje? I tek onda kada se nakon pet ili deset minuta zakluče te stvari, donosite odluku kako ćete se, kao mediji, ponašati.“³⁴

I Jovana Gligorijević dodaje da mediji moraju cijeniti to ko je rekao, što je rekao, kome je rekao i da u odnosu na to odredi da li će to nešto biti citirano doslovce ili prepričano. Ukoliko je u pitanju gnušni sadržaj ili govor mržnje koji se ne izgovara već se ogleda u gestovima i pokretima tijela, Gligorijević predlaže da takav sadržaj mediji parafraziraju.

Posebno treba biti oprezan kad su u pitanju sporne fotografije ili uvredljive fotomontaže koje, prema mišljenju Jelene Martinović, ne treba objavljivati već riječima čitaocu objasniti sadržaj. Tako se dodatno objašnjava kontekst, ali i motivi objavljinjanja tog sadržaja.

„Jer samo širenje takve karikature, montaže, dodatno povređuje žrtvu. Ja sam u takvoj situaciji odlučila da sliku ne objavim, već sam opisala kontekst jer mislim da sam bila dužna kao novinarka da stanem u odbranu žene nevezano s koje političke strane to dolazilo i je li to naš istomišljenik ili ne“³⁵

Kako prećutkivanje ili integralno prenošenje govora mržnje nijesu prihvatljiva opcija, Jelena Martinović smatra da reakcija medija može biti i kritički osrvt.

³²Intervju sa Duškom Pejović, novinarkom i urednicom u Radio-televiziji Crne Gore.

³³ Pavle Pavlović, Etičke dileme u izvještavanju o izbornim kampanjama koje sadrže elemente govora mržnje, Podgorica, jun 2018, str. 11 i 12; Dostupno na: <http://bit.ly/3VwEbYZ>, Pristupano: 28. 11. 2022

³⁴ Intervju sa Nenadom Pejićem, dugogodišnjim glavnim urednikom radija Slobodna Evropa

³⁵ Ibid.

„Kad god imam vremena i kad mogu, ja sam više za to da se kao urednik osvrnem komentarom na tu izjavu i da kažem svoje mišljenje o tome“³⁶

U slučaju kad mediji prenosi sporne izjave aktera koji imaju važan status u društvu, Pejić preporučuje metodologiju Vašington posta, tzv. „sendvič strategiju“. Ova strategija koristi se u izještavanju o neistinama, sa ciljem da se one prenesu, ali da se dodatno ne pojačavaju. Takozvani „sendvič istine“ uključuje izještavanje koje počinje s istinitim činjenicama, zatim neistinitim, pa opet istinitim činjenicama.³⁷

Jelena Martinović ukazuje i na mogućnost da medij pozove osobu koja je izrekla spornu izjavu i da je upita da objasni zašto je to učinila, kao i osobu na koju se uvreda odnosi. Ona naglašava da bi u tom slučaju u tekstu dala prostor i predstavniku civilnog sektora ili stručnjaku koji bi mogao dodatno objasniti kontekst i posljedicu govora mržnje, čime bi sadržaj imao edukativni karakter.

„Mislim da je za čitaoce dosta korisno da shvate stereotip i kontekst i da neke stvari jednostavno ne mogu da se kažu zato što vrijedaju druge ljude i doprinose da se osjećaju vrlo nesigurni za svoj život, posao, porodicu“³⁸.

I Jovana Gligorijević je saglasna da u ovakve tekstove treba uključiti i institucije koje se bave pitanjem ravnopravnosti i antidiskriminacije, te tražiti njihove komentare i podsjetiti javnost na zakonsku definiciju govora mržnje i propisane kazne.

U slučaju kad su generatori izjava mržnje mediji, naši sagovornici smatraju da na to treba ukazati, onako kako se ukazuje na sporne izjave političkih i drugih društvenih aktera. Nenad Pejić smatra da ukoliko medij ne reaguje, onda se pridružuje onima koji šire mržnju.

„Ako se radi o tekstu u nekom mediju koji mrzi žene, ja se na taj tekst uošte ne bih obazirao. Skupljao bih objave medija koji šire govor mržnje i onda bih o tome napravio jedan poseban tekst. Mržnja je način opstanka na vlasti“³⁹.

I Duška Pejović je ukazala na problematične aspekte rada onlajn medija koji u zakonskom roku ne brišu sporne komentare čitalaca i koji ne filtriraju komentare korisnika na svojim stranicama na društvenim mrežama.

„Mislim da mediji treba da preuzmu odgovornost za komentare na društvenim mrežama, čiji su oni vlasnici. Ako to ne mogu da rade, onda ni ne treba da imaju naloge na društvenim mrežama. Ne možemo reći ajde da imamo više klikova, ali nećemo ništa da radimo ukoliko imamo govor mržnje na našim nalozima“⁴⁰.

Prema mišljenju Duške Pejović, novinari moraju imati stav kad se govori o kršenju ljudskih prava i o onome što predstavlja univerzalni sistem vrijednosti uz svijest da su odgovorni za kreiranje društvenog ambijenta.

I Nenad Pejić smatra da novinar mora biti aktivan, a ne neutralan.

„Ne možete reći, daću pet minuta onom koji mrzi i daću pet minuta ovom drugom. Ne možete žrtvi i nasilniku dati isti tretman. Morate biti na strani žrtve i na strani pravde. Novinar u tom smislu mora biti proaktiv. Prenošenje je samo vađenje, uzmete nečiji govor mržnje, pa to prenesete i time dignete ruke“⁴¹.

Ipak, iskustvo naših sagovornika pokazuje da u nerazvijenim demokratijama novinar može postati meta govora mržnje kad izještava o ovoj temi. Jovana Gligorijević se izještavajući o radno zasnovanom nasilju suočila s prijetnjama smrću, a ovaj rad donio joj je dva sudska postupka koja su okončana presudama za one koji su joj prijetili.

Ipak, naši sagovornici su saglasni u tome da je u slučaju kad medij generiše govor mržnje ključna uloga samoregulacije koja bi ukazala na kršenje etičkih standarda i zakonskih normi. Nenad Pejić navodi primjer

³⁶ Intervju sa Jelenom Martinović, urednicom u dnevnom listu Pobjeda.

³⁷ American press institute, Getting it right: Strategies for truth-telling in a time of misinformation and polarization, Susan Benkelman, 11.12.2019, Dostupno na: , Pristupano: 27. 11. 2022<http://bit.ly/3ODk4WZ>, Pristupano: 27. 11. 2022

³⁸ Intervju sa Jelenom Martinović, urednicom u dnevnom listu Pobjeda.

³⁹ Intervju sa Nenadom Pejićem, dugogodišnjim glavnim urednikom radija Slobodna Evropa

⁴⁰ Intervju sa Duškom Pejović, novinarkom i urednicom u Radio-televiziji Crne Gore.

⁴¹ Intervju sa Nenadom Pejićem, dugogodišnjim glavnim urednikom radija Slobodna Evropa

ombudsmana u Engleskoj koji su odgovorni javnosti i koji predstavljaju branu javnosti od mržnje. Međutim, nedovoljno je jaka samoregulacija u Crnoj Gori pa teret odgovornosti nose sami mediji i novinari.

ZAKLJUČAK

Brojne su etičke dileme s kojima se suočavaju novinari kad izvještavaju o uvredama i govoru mržnje koje generišu politički i društveni akteri, ali i sami mediji. Od toga kako novinari da prepozna sporni sadržaj, da li mediji i u kojem obliku treba da ga objave, kakva je uloga uredništva i koje poteze treba da preduzme kako bi se ukazalo na govor mržnje i edukovali čitaoci da sami prepozna sporni sadržaj.

Da bismo rasvijetlili ove etičke dileme, najprije smo pratili medijski sadržaj u nekoliko etabliranih onlajn medija, u centralnom dnevniku TVCG i u onlajn medijima koji su u ranijim istraživanjima prepoznati kao izvori spornog sadržaja. Naš šestomjesecni rad je pokazao da objavljivanje izjava s uvredama ili elementima govora mržnje nije praksa etabliranih medija, dok je na portalima IN4S i Aktuelno bilo primjera tekstova ili naslova tekstova s elementima neprihvatljivog govora. Onlajn etablirani mediji postepeno unapređuju moderaciju komentara na portalima, ali i dalje su zabilježene uvrede i mržnja u komentarima čitalaca. U odnosu na ukupan broj odobrenih komentara, na portalima IN4S i Aktuelno uočen je značajan broj komentara u kojima se šire uvrede, pozivi na nasilje i mržnja.

Nalozi svih onlajn analiziranih medija na Fejsbuku obiluju spornim sadržajem koji šire korisnici ove društvene mreže. Zato bi mediji trebali da preuzmu veću odgovornost za urednički sadržaj na svojim nalozima na društvenim mrežama i da pažljivije filtriraju komentare korisnika. Mediji bi na taj način pokazali da nastoje da obustave širenje uvredljivog govora i govoru mržnje u javnoj komunikaciji, jer u suprotnom rizikuju gubitak kredibiliteta.

Imajući u vidu da crnogorski zakoni sadrže relevantne odredbe kad je u pitanju širenje uvreda i govoru mržnje, te da u Kodeksu novinara i novinarki Crne Gore postoje načela i smjernice u vezi sa sprečavanjem širenja govora mržnje u medijima, dodatno smo konsultovali novinare i urednike koji imaju višegodišnje iskustvo u medijima u Crnoj Gori i u zemljama regiona kako bismo prikupili njihove poglede i mišljenja na ovu temu.

Njihov glavni zaključak je da je obaveza medija da izvještavaju tačno i da čitaoce moraju upoznati sa spornim i nezakonitim sadržajem koji generišu donosioci odluka ili drugi društveni akteri, uključujući i same medije. Prečutkivanje govora mržnje smatra se odobravanjem govora mržnje ili saučesništvom u širenju štetnog sadržaja.

U ovoj analizi ponuđeni su različiti oblici reakcije koju novinari mogu imati u slučajevima izvještavanja o govoru mržnje – od direktnog ukazivanja na problem prenoseći spornu izjavu uz tačne informacije i odgovarajući kontekst, parafraziranja i izbjegavanja da se neprimjereni sadržaj dodatno širi do objavljivanja kritičkog osvrta uredništva i analitičkog pristupa problemu uključivanjem drugih relevantnih društvenih aktera koji bi objasnili štetnost takvog sadržaja i posljedice po društvo.

Ovim istraživanjem naglašena je važnost edukacije i pripreme za novinare/novinarke, koji bi predstavljali liniju odbrane javnosti od govoru mržnje, a koji bi mogli prepoznati različite oblike spornog govora. Takođe, samoregulacija se ističe kao važan mehanizam za promociju etičkih standarda koji bi spriječio da mediji postanu dominantni generatori govora mržnje.

Poštujući zakon i primjenjujući etička načela, preispitujući govor mržnje, motive i ciljeve spornih izjava, mediji ostvaraju svoju ulogu informatora i edukatora građana, a ne saveznika govora mržnje.

LITERATURA

Pravni propisi

Krivični zakonik Crne Gore, Član 370 („Službeni list Republike Crne Gore”, br. 070/03 od 25. 12. 2003, 013/04 od 26. 2. 2004, 047/06 od 25. 7. 2006, „Službeni list Crne Gore”, br. 040/08 od 27. 6. 2008, 025/10 od 5. 5. 2010, 073/10 od 10. 12. 2010, 032/11 od 1. 7. 2011, 064/11 od 29. 12. 2011, 040/13 od 13. 8. 2013, 056/13 od 6. 12. 2013, 014/15 od 26. 3. 2015, 042/15 od 29. 7. 2015, 058/15 od 9. 10. 2015, 044/17 od 6. 7. 2017, 049/18 od 17. 7. 2018, 003/20 od 23. 1. 2020, 026/21 od 8. 3. 2021), Dostupno na:

<http://bit.ly/3i58RSN>:

Ustav Crne Gore, Član 47, („Službeni list Crne Gore“, br. 001/07 od 25. 10. 2007, 038/13 od 2. 8. 2013) Dostupno na: <http://bit.ly/3AKZtKG>; Zakon o elektronskim medijima, Član 48, („Službeni list Crne Gore“, br. 046/10 od 6. 8. 2010, 040/11 od 8. 8. 2011, 053/11 od 11. 11. 2011, 006/13 od 31. 1. 2013, 055/16 od 17. 8. 2016, 092/17 od 30. 12. 2017), Dostupno na: <http://bit.ly/3Vco8jy>;

Zakon o javnom redu i miru, Član 19. („Službeni list Crne Gore“, br. 064/11 od 29. 12. 2011, 056/20 od 15. 6. 2020), Dostupno na: <http://bit.ly/3i8mIrt>:

Zakon o medijima, Član 19. I član 36. („Sl. list CG“, br. 46/2010, 40/2011 – dr. zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020 – dr. zakon. Dostupno na: <http://bit.ly/3XvUMQ1>

Zakona o zabrani diskriminacije, Član 9a ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017), Dostupno na: <http://bit.ly/3gCyave>:

Istraživanja, analiza i studije

American press institute, Getting it right: Strategies for truth-telling in a time of misinformation and polarization, 11.12.2019, Susan Benkelman, Dostupno na: <http://bit.ly/3ODk4WZ>

Amnesty International Report 2021/22: The state of the world's human rights; Dostupno na:

<http://bit.ly/3U5C5hB> ;

Pavle Pavlović, Etičke dileme u izvještavanju o izbornim kampanjama koje sadrže elemente govora mržnje, Podgorica, jun 2018, str. 11 i 12; Dostupno na: <http://bit.ly/3VwEbYZ>, Pristupano: 28. 11. 2022

State Department, 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Montenegro, 6. 5. 2022, Dostupno na: <https://bit.ly/3JIROBK>

Medijski članci

Aktuelno, Marković: Gorjanc Prelević i Spaić se prepale, stručno mi nijesu dorasle, 22.07.2022, Dostupno na: <https://bit.ly/3x067KH>.

Aktuelno, Vuksanović Stanković o izjavi Joaničija: O nemoralu nam priča zaštitnik pedofilije unutar SPC, svi kulturni građani da dođu na Prajd, 05.10.2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3HIEUBd>

Aktuelno, ZAŠTITNICI PEDOFILA IZ SS ORGANIZOVALI RITUAL "KRFVI I TLA": Sramne poruke – "paradama nameću poremećeni sistem", dobili amin od funkcionera Vlade i Noćnih vukova!, Autor: U.P.A. , 7. 10. 2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3ARib3e>

CDM, Marković: Gorjanc Prelević i Spaić se prepale, stručno mi nijesu dorasle, 22. 7. 2022, Dostupno na: <https://bit.ly/3IQO16i>

CDM, Odbornik Demokrata u Novom vrijedja Rome: Bahati smećari romske nacionalnosti, Izvor: CDM, 17. 9. 2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3GMPb0l>

CDM, Poražavajuće: Ministri i poslanici na Molebanu SPC – Borci za ljudska prava samo deklarativno, Izvor: CDM, 8. 10.2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3gK5Gje>

CDM, Vuksanović Stanković o izjavi Joaničija: O nemoralu nam priča zaštitnik pedofilije unutar SPC, svi kulturni građani da dođu na Prajd, Izvor: CDM, 5. 10.2022, Dostupno na: <https://bit.ly/3YISFMK> , Pristupano: 06.02.2022

Evropska konvencija o ljudskim pravima; Dostupno na: <http://bit.ly/3V6KQtg>;

IN4S, Da li će ostanak Ekspertskega tima uspjeti da „utiša“ Milov „glas“ – Anetu Spaić?!?, Izvor: IN4S, Prije 4 mjeseca, Dostupno na: <http://bit.ly/3u3ZdCP>

IN4S, (FOTO) EKSKLUSIVNO: Tei Gorjanc-Prelević smeta Temeljni, ali ne i građevinski ugovor sa SPC u centru Beograda, jul 2022. Dostupno na: bit.ly/3YZcg6L ,Pristupano: 2. 6.2023

IN4S, Na „prajdu“ „brane“ ljudska, a bi da ukinu vjerska prava: Litijajte u svoja 4 zida, Izvor:IN4S, Oktobar 2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3VseLvu>; <http://bit.ly/3VseLvu>;

IN4S, Prerušeni Mirić „u akciji“: Joaničije je molebanom nasrnuo na Crnu Goru, Izvor: IN4S, Oktobar 2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3Uc5ebc>

Ratko Jovanović Vukotić, Nacionalna sramota, Ostroga mi!, Vijesti, 29. 7.2022, Dostupno na: <http://bit.ly/3l6SqH7>

RTCG, Dnevnik 2, 7.20.2022, Dosupno na: <http://bit.ly/3xisBXn>. Pristupano: 13. 2. 2022

Ostalo

Kodeks novinara i novinarki Crne Gore. Dostupno na: <http://bit.ly/3AL44fU>:

POPIS INTERVJUA

Dušanka Pejović, urednica, Radio-televizija Crne Gore, intervjuisana 11. novembra 2022

Jelena Martinović, urednica, dnevni list Pobjeda, intervjuisana 10. novembra 2022

Jovana Gligorijević, novinarka u nedeljniku Vreme, intervjuisana 15. novembra 2022

Nenad Pejić, bivši glavni i odgovorni urednik Radija Slobodna Evropa, intervjuisan 10. novembra 2022

Autorsko-istraživački tim: Milica Bogdanović,
Teodora Đurnić, Vesna Rajković Nenadić
Urednica: Olivera Nikolić
Lektorka: Lida Vukmanović-Tabaš
Dizajn: Institut za medije Crne Gore
Izdavač: Institut za medije Crne Gore

Podgorica, februar 2023
© Institut za medije Crne Gore i autorke